

Könyvtár az internet szép új világában

Karrier

Bevezetésként szeretnék megismertetni Önökkel egy rövid történetet, amelyet a minap egy barátómtól kaptam e-mailben.¹

Egy munkanélküli jelentkezik a Microsofthoz takarítói állásra. A munkaiügyi behívja, elbeszélget vele, és teszti, tud-e padlót söpörni, felmosni. Ezután azt mondja:

– Oké, fel van véve. Adja meg az e-mail címét, ahova elküldhetem a szükséges formanyomtatványokat és a munkakezdés dátumát.

A munkanélküli reménytelenül elmondja neki, hogy nincs számítógépe, ennél fogva e-mail címe sincs. A munkaiügyi azt válaszolja, hogy akkor sajnálja, de mivel nincs e-mail címe, virtuálisan nem is létezik, és ha nem létezik virtuálisan, akkor nem tudja felvenni.

A munkanélküli kijön, nem tudja, mihez kezdjen 10 dollárral a zsebében. Végül bemegy egy boltba, vesz egy láda paradicsomot, és házról házra járva eladja, így két órán belül megduplázza a tőkéjét. Az összegyűlt pénzből újra paradicsomot vesz, ismét házaknál adja el, s megvan az újabb duplázás.

Öt év elteltével a hajdani munkanélküli az USA legnagyobb élelmiszer-kereskedelmi láncának tulajdonosa. Egy interjú alkalmával a riporter elkéri az e-mail címét, ahova a kész anyagot elküldheti ellenőrzésre. Amikor meghallja, hogy nincs, meghökkenve kérdezi a milliomost, hogyan juthatott el idáig e-mail cím nélkül?

Emberünk mosolyogva azt válaszolja:

– Ha lett volna e-mail címem, akkor ma takarító lennék a Microsoftnál.

A tanulság: az internet nem oldja meg az életed. És... ha megkapod ezt az e-mailt, valószínűleg közelebb vagy a takarítóhoz, mint a milliomoshoz.

Régóta foglalkoztat a számítógépek és az internet rohamos terjedése. Úgy gondolom, a számítógépek eddig is rendkívül nagy hatással voltak a könyvtárak munkájára, az internet térhódítása azonban milliányi új lehetőséget tár elénk. Gondoljunk csak az elektronikus könyvekre, az információörögzítés és -továbbítás mennyi új lehetőségére.

Be kell vallanom, hogy az internet teljesen lenyűgöz. Szinte hihetetlen, hogy egyetlen mozdulattal a világ legeludogottabb falujába is eljuthatok, beszélhetek

bahamai, új-zélandi vagy akár alaszakai emberekkel (mindegyikre volt már példa), ugyanakkor megrémít az a mérhetetlen információtömeg, ami a világhálón kering.

Hogyan lehet mindezt kordában tartani? Milyen hatással lesz ez az információáradat az emberekre? Képesek leszünk-e élni, dolgozni az egyre gyorsuló világban?

Milyen hatása van az internetnek a könyvtárakra – elsősorban a használhatóságra? Lépést tudunk-e tartani? Hogyan változnak meg a könyvtárak szolgáltatásai?

És ha ennyi időt töltünk „szörfözéssel”, jut-e időnk olvasni? Van-e helye, szerepe életünkben a könyveknek?

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ.

Globális információs társadalom

Globális információs társadalomban élünk. Az információáramlásban való eligazodásban a könyvtár lehet a legmegfelelőbb partnere korunk emberének.

Ma már nyilvánvaló, hogy az internet olyan eszköz, amely az eddig megismert kommunikációs és információs eszközökhöz képest különösen alkalmas az információ és ezen belül is a gyakorlati tudás közvetítésére. Olyan hatalmas információs bázis áll rendelkezésünkre, amelyet egyetlen könyvtár sem lenne képes rendelkezésünkre bocsátani. Egy probléma megoldása csupán néhány kattintásba kerül, látványos és színvonalas oldalak ezrei kínálják a legérdekesebb és legfrissebb tudásanyagot.

Mégis, a sok pozitívum mellett milyen érvek szólnak ellene?

Először is nem tudhatjuk, hogy ki van a „másik oldalon”. (Ha pl. öt ember nőnek vallja magát a neten, akkor abból minimum egy férfi.)

Mivel bárki bármit feltehet az internetre, nem lehetünk biztosak abban, hogy mindenkor hiteles információ birtokába jutunk a böngészés során.

Egyre több a magányos „netfüggő”, aki a virtuális világba menekül a valós világ problémái elől.

A kommunikáció elembertelenedik. Az internetes chat-csatornák és e-mailek rövidítés-tengerében és szlenghasználatában eltűnik a szép stílus és a gazdag szókincs. Egyre nehezebben fejezzük ki a gondolatainkat kerek, egész mondatokban.

A mai kor embere komoly problémák előtt állhat: hogyan igazodik el az interneten fellelhető információk rengetegében, hogyan találja meg azt, ami éppen fontos, érdekes számára.

A XXI. század elején teljesen megváltozott környezetben kell működni a könyvtáraknak.

Az információs piacon a könyvtár szolgáltatásainak átszervezésével veheti fel a versenyt a piac más szereplőivel. Ehhez ki kell használnia a hálózat adta lehetőségeket. Bővítenie kell a szolgáltatások körét az elektronikus információk, dokumentumok szolgáltatásával, meg kell jelennie az interneten, vagyis az információs piac aktív résztvevőjévé kell válnia. Reklámoznia kell önmagát és szolgáltatásait, hogy minél több lehetséges felhasználóhoz jusson el. Ki kell használnia a digitalizálás adta lehetőségeket, és állományának legértékesebb darabjait megmutatni a világnak, illetve a leginkább igényelt szövegeket elérhetővé tenni a használók számára.

A nemzeti könyvtárnak élen kell járnia a jövő könyvtára felé mutató változtatások terén. Támogatnia kell a könyvtári rendszer más tagjait kezdeményezéseikben, melyek arra irányulnak, hogy a könyvtár megfeleljen a XXI. század követelményeinek. Ennek egyik legszebb példája a Magyar Elektronikus Könyvtár, amely 1994 óta van jelen az interneten.

A MEK-ből indult ki a MIT-HOL on-line referenz szolgáltatás 1999-ben, amely 2001 óta LibInfo néven országos projekt lett, és az OSZK Tájékoztató Osztálya koordinálja országos konzorcium keretében.

Ha megvizsgáljuk a kérdéseket és az arra adott válaszokat, megfigyelhetjük, hogy az internet-könyvtáros általában a hagyományos és az elektronikus eszközöket egyaránt igénybe veszi a válasz összeállításához. Ez a fajta tájékoztatás hasznos lehet a könyvtárak számára, mivel eloszthatja azt a hitet, miszerint az internet korában nincsen szükség a könyvtárakra, hiszen a világhálón minden információ megtalálható.²

A digitális könyvtár célja hasonló a hagyományos, papíralapú könyvtáréhoz: a dokumentumok gyűjtése, megőrzése és szolgáltatása. Magyarországon a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ képviseli a digitális könyvtárat, amely azzal a céllal jött létre 1999-ben, hogy részt vegyen a magyar kulturális örökség digitalizálásában, és az internet segítségével elérhetővé tegye a műveket itthon és külföldön egyaránt.

Felsőoktatási könyvtárak

Főiskolai hallgatóként azt hiszem a legfontosabb kérdésem az lehet: milyen jövő vár a magyar egyetemi, főiskolai könyvtárakra? Fel tudjuk-e venni a versenyt a „haladó nyugattal”, ahol napi 24 órában áll a hallgatók rendelkezésére a teremnyi felhasználói számítógép? A XXI. század elején az egyetemi könyvtárnak a legkorszerűbb számítógépes szolgáltatások műhelyének kell lennie, segítve mind a hallgatók, mind az oktatók munkáját.

„A hallgatók igénye a szinte nonstop könyvtárhasználat. Számukra az esti, éjszakai órák, a szombat, vasárnap és ünnepnapok a legjobban hasznosítható idők. A felsőoktatási könyvtár nyitva tartásának a lehető legrugalmasabban kell alkalmazkodnia ezekhez az igényekhez. Vizsgaidőszakban a legtöbb könyvtár késő estig tart nyitva, de több egyetemen folynak már kísérletek a 24 órás nyitva tartással is. A technika sok segítséget nyújt ehhez, hiszen léteznek önkiszolgáló kölcsönzési és könyvvisszavételi eszközök, a számítógépes adatbázisok önállóan, segítség nélkül, sőt távolról is használhatók. Megfelelő biztonság intézkedések mellett a könyvtár bizonyos szolgáltatásai tehát akár könyvtárosok jelenléte nélkül is működhetnek. A trendek mindenképpen abba az irányba mutatnak, hogy meg kell találni a folyamatos hozzáférés módjait az alapvető szolgáltatásokhoz”- írja Varga Katalin a Kézikönyvben.³

Igen, a trendek ebbe az irányba mutatnak, de ez – azt kell mondanom: sajnos – nem gyors, nem általános folyamat. legalábbis idehaza nem. Személyes tapasztalataim azt a lehangoló képet mutatják, hogy a felsőoktatási könyvtárak elmaradnak a hallgatói elvárásoktól. Több egyetem hallgatóival folytatott beszélgetéseimből azt a szomorú következtetést szűrtem le, hogy nem mindig a pénzihiány

az oka a hallgatók elégedetlenségének. Többen említették a számukra bonyolult katalógus- és keresőrendszereket, amelyeket könyvtáros segítség nélkül nem tudnak igénybe venni, a sokszorosítás nem zökkenőmentes, és a nyitva tartással is akadnak gondok.

Persze tudom: a felsőoktatási könyvtárnak az is feladata, hogy megtanítsa a hallgatókat az önálló információszerezés módjaira, és rá kell kényszerítenie őket az önálló munkára. Úgy azonban, hogy előbb eligazítja őket, hogyan használhatják hatékonyan a rendelkezésükre bocsátott eszközöket.

Könyvtári jövőképek

Amikor a kilencvenes években megpróbálták definiálni a könyvtár helyét a tudástársadalomban, a következő válaszok születtek:

- a könyvtár meghal – nincs létjogosultsága az internet korában, eljárt felette az idő;
- interaktív hely lesz – ahol multimédia számítógépek helyettesíteni fogják a könyveket;
- kulturális műemlék lesz a könyvtárból – ahol a régi korok „leleteit”, a könyveket őrzik, mivel a könyvtár nem tud megfelelni a digitális kor kihívásainak;
- a könyvtár szolgáltatásait csak azok vehetik igénybe, akik képesek megfizetni az árát. vagy;
- bárki olcsón hozzáférhet, de keveset tud nyújtani;
- visszatérünk az otthoni könyvtárszobákhoz.⁴

Hogy ezek közül melyik valósul meg? Tény, hogy a könyvtáraknak nehéz lépést tartani az információs technológia fejlődésével, de lépést tartanak, amennyire erejükből telik. Tény, hogy a fiatal generáció, az információs kor generációja többre értékeli a világhálón keringő információhalmazt, mint a kézi-könyveket, lexikonokat, enciklopédiákat.

A harmadik évezred elején az információs társadalom egyik fontos kérdése, hogy túléli-e egyáltalán a könyv a digitális kor kihívásait. Marshall McLuhan negyven éve írt, nagy vitákat kiváltó munkájában megállapította, hogy a Gutenberg-galaxis a végéhez ért. A nyomtatott dokumentumok felett eljárt az idő; az elektronikus médiumok átveszik a könyv helyét.

Vajon a jövő társadalma a könyvek vagy a képernyő mellett teszi le a voksát?

Napjainkban az elektronikus könyv térhódítása szinte megállíthatatlan. E-könyveket vásárolhatunk erre szakosodott könyvesboltokban vagy a hálózaton lévő virtuális könyvpiacokon. A szépirodalomtól az ezoterikán át a képregényekig, a meséktől a szerepjátékos könyvekig minden megtalálható az e-könyvek soraiban. A letölthető e-könyvek ára nagyjából megegyezik a hagyományos puhakötésű könyvek árával vagy valamivel alacsonyabb annál.

Az e-könyvnek azonban vannak hátrányai is.

Próbáljunk meg fél óránál többet olvasni az e-könyv képernyőjéről: a legkevesebb, hogy megfájdul a fejünk. Az e-könyvvel nem sétálhatunk a kertben, nem jegyzetelhetünk a margóra – hacsak nem a legfejlettebb, legújabb és ennél fogva

legdrágább, tenyérben elférő zsebcpc-t sikerült beszerezniük –, nem hajthatunk számfűtet, megjelölve a helyet, ahol tartunk. Az e-könyvet nem lehet kávéfoltosan kölcsönadni, és nem lehet a sarokba dobni elalvás előtt.

Ahogy az információs világ egyre növekszik, úgy válnak egyre fontosabbá a „régimódi”, papírra nyomtatott könyvek. A digitális kor embere, miközben használja az információs technológia legújabb fejlesztéseit, egyre inkább ragaszkodik a hagyományokhoz és az elmúlt korok talán legjelentősebb „találmányához”, a nyomtatott könyvhöz.

Talán nosztalgia, talán a génjeinkbe kódolt ezeréves íráskultúra az oka.

Vagy talán a félelem a világháló folyamatos növekedésétől, az információ mindent elsöprő áradatától, miután a világhálózaton bármilyen témában bárki bármit közzétehet. A világon élő több mint hatmilliárd ember potenciálisan több mint hatmilliárd (!) honlapot jelent.

Úgy érzem, hogy az információs technológiák hasznosítása a könyvtárakban szinte „létszükségletté” vált az elmúlt években, ám nem szabad megfeledkezni a hagyományos könyvtári szolgáltatásokról sem. Rá kell mutatni, hogy a hálózaton keringő információ néha kevesebb, mint a könyvekben létező. Továbbra is fenn kell tartani az olvasóvá nevelés hagyományát, újra meg kell szeretetni a könyveket az olvasókkal.

Hiszem, hogy mindig lesznek könyvek, amelyeket egy kényelmes fotelban olvashatunk, és mindig lesznek könyvtárak is, amelyek összegyűjtik, megőrzik *Őket*.

JEGYZETEK

- 1 Köszönet Kovácsik Mónikának minden segítségért.
- 2 Szili Erika: *Tapasztalataim a MIT-HOL működésével kapcsolatban*. = 3K. 2001. június, 17–21. p.
- 3 *Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. szerk. Horváth Tibor, Papp István*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 149–150. p.
- 4 Beély Gábor: *A könyvtár jövője – a jövő könyvtára*. = Iskolakultúra. 2000. 4. sz. 51–56. p.

Maneszkó Krisztina

Gondolatok a repertóriumkészítésről egy helyismereti cikkbibliográfia kapcsán

Ha valaki sajtórepertórium készítésére adja a fejét, valószínűleg számolnia kell azzal, hogy munkáját „speciálisnak” (finoman szólva), őt magát pedig valamilyen mértékben szakbarbárnak fogja tartani a külvilág. Pedig a repertóriumkészítés (mint általában a bibliográfiák összeállítása) számos különböző szakterület szempontjainak és eredményeinek „összecementálását” igényli. Másképpen fogalmazva: a repertórium több ismeretkör metszéspontján helyezkedik el. Feltételezi a jártasságot a repertórium műfajával kapcsolatos kérdésekben, megkívánja a feldolgozandó periodikumok szerepének és forrásértékének ismeretét, az általános tájékozottságot a sajtótörténetben és a szóban forgó korszak történelmében, valamint – tematikus repertóriumok esetén – azt, hogy összeállítója a kiválasztott témában is legyen otthon. Ráadásul az sem árt, ha a különböző ismeretkörök eltérő elméleti és gyakorlati szempontjait összhangba, de legalábbis egyensúlyba tudja hozni a munka során.

A műfaj kérdőjelei

A repertóriumkészítésre, illetve a helyismereti tárgyú sajtóközlemények feltárására nézve a szakirodalom sem tud (talán szerencsére) pontos szabályokat megfogalmazni. Horváth Tibor arra hívja fel a figyelmet, hogy „nem lehet dogmákat bibliográfiáknál előírni”.¹ Bényei Miklós szerint is talán a sajtóanyag feldolgozása az a téma, amelyről a legtöbbet vitatkoznak a helyismerettel foglalkozó hazai szakirodalomban. „A dilemmák feloldására még nem sikerült általánosan elfogadott és alkalmazható módszert találni: valószínűleg nincs is ilyen egyedül üdvözítő módszer, legfeljebb követendő szempontok, irányelvek fogalmazhatók meg...”²

Úgy tűnik, hogy ezek az irányelvek lényegében két alapelvre vezethetők vissza: egyrészt az olvasók, a kutatók szakmai igényeit maximálisan ki kell elégíteni, másrészt értelmesen és hatékonyan kell megtervezni és megszervezni a feltáró munkát. Tehát segíteni a kutatást, elébe menve az igényeknek, de az ésszerűség és a gyakorlati szempontok szabta határokon belül. (Persze aligha van szolgáltató tevékenység, ahol ezek az elvek ne lennének érvényesek.)

Az a Kaposváron készült sajtórepertórium, amelyről szó van (*Bűnözés és igazságszolgáltatás a Somogy c. hetilap tükrében, 1866–1890*), nem egyszerűen helyismereti tárgyú, hanem ezen belül is csak egyetlen – helyesebben szólva néhány szorosabban összekapcsolódó – témát jár körül. A választott megoldás talán leg-

nagyobb előnye az, hogy így alkalom nyílik a szakterület alapos feltérképezésére. Általános repertórium szerkesztése esetén az egyes témák árnyalt megközelítése, részletes tartalmi feltárása aligha lehetséges – vagy pedig az elkészült (?) munka könnyen szétfeszítheti a rendelkezésre álló kereteket.

Bényei Miklós mindazonáltal kizárja, hogy a sajtófeltáró munka során tematikus válogatásra kerülhessen sor, hiszen egy újabb témát megcélzó anyaggyűjtéshez ismét át kellene nézni ugyanazt az újságot.³ Jelen esetben azonban már korábban megtörtént a periodikum – a *Somogy* című kaposvári hetilap – első huszonöt évfolyamának cédulázása, mégpedig a teljes anyagra vonatkozóan, ezért egy-egy téma kidolgozásakor csak a már meglevő és most nyersanyagként felhasználható cédulákat kell szelektálni, csoportosítani, s nem szükséges ismét átfésülni az egész hírlapot. A további tematikus repertóriumok szerkesztése tehát már nem jelent feleslegesen vállalt pluszmunkát – bár a mélyebb és szakszerűbb feltárás, tehát a pontosabb annotálás és tárgyszavazás érdekében újfent ellenőrizni kell a repertóriumba felveendő sajtóközlemények egy részét. (Több tematikus sajtórepertórium is készült már a *Somogy* c. hetilap 19. századi anyagából. A kiegészítés korabeli népoktatással, a somogyi sajtó történetével és a helyi zsidóság múltjával foglalkozó cikk-bibliográfiák nyomtatásban is megjelentek, míg a középfokú oktatás, a közművelődés, a közlekedés–hírközlés, a sport és a bűnözés–igazságszolgáltatás témáját kéziratban levő összeállítások dolgozzák fel.)

Forrásérték – forráskritika

Az időhiánnyal küzdő kutatók esetleges berzenkedése ellenére is vitathatatlan tény, hogy az újkori magyar történelem legfontosabb forrásai a levéltári iratok mellett a hírlapok,⁴ bár az is igaz, hogy a sajtó rendkívül sokszínű forrásanyag, az egyes periodikumok forrásérték szempontjából is nagymértékben különbözhetnek egymástól. Erre a körülményre már a repertóriumszerkesztés előkészítésekor, tehát a feltárandó lap vagy folyóirat kiválasztásakor tekintettel kell lenni. Kis körben ismert és terjesztett, színvonalatlan, netán szélsőséges politikai áramlatok szócsövétől szolgáló lap anyagának átfogó feldolgozása aránytévésztés lenne. Lisztes László is felhívja rá a figyelmet, hogy „csak mértékadó, úgynevezett vezető orgánumokat célszerű feltárni”. Botka Ferenc szemléletes megfogalmazásában: „A repertorizálás munkája olyan mélyfúrás, amit csak olyan területen érdemes meggesinálni, ahol nemesércet vagy rádiumot találunk.”⁵ Mindez természetesen nemcsak a lap, hanem a téma megválasztására is vonatkozik, ha a feltárás tematikus jellegű.

A *Somogy* c. hetilap közleményeire számos kutató részben éppen azért támaszkodik, mert az újság hiánypótló szerepet játszik a dualista korszak helyi forrásai között. A bűnözés és igazságszolgáltatás somogyi történetére vonatkozóan is ez a helyzet. Az 1870-es évek elején megalakult kaposvári királyi törvényszék legkorábbi irataiból csak kevés maradt az utókorra, a kaposvári polgármester igen becses iratanyagának első negyven évfolyama pedig (a második világháború örökségként) úgyszólván teljes egészében hiányzik. Ezért a somogyi betyárvilág történetjének vagy a kaposvári rendőrség történetének megírásakor, illetve a kiegészítés utáni megye közbiztonságának jellemzésekor sem lehet mellőzni egy olyan állandó és gazdag korabeli forrást, mint a *Somogy*.

A forrásértéket az is erősen befolyásolja, hogy milyen történelmi kor sajtójáról van szó. Nem mindegy, hogy a politikai környezet sokoldalú tájékozódásra, kritikus értékelésre ösztönözte-e a szerkesztőt, vagy éppen arra, hogy saját érdekeit azonosítsa az antidemokratikus hatalomával.

Sajtóanyag használatával kapcsolatban mindig felmerül a forrás megbízhatóságának kérdése. Jogosan, annak ellenére is, hogy az újságok és az újságírók elismerten jelentős szerepet játszottak a ma már kétségkívül történelmi értékkel bíró ismeretek összegyűjtésében. Forráskritikára biztosan nagy szükség van, amihez a fentebb vázolt szempontokon túl elsősorban a lap háttérét (a támogatók, a finanszírozók törekvéseit) célravezető megismerni, de a korszak újságírási – és -olvasási! – szokásairól, valamint a kiadóhivatalnak és a szerkesztőségnek otthont adó megye vagy település hatalmi viszonyairól is ajánlatos tájékozódni.

A sajtó mint forrás jelentősége legtöbbször mégis abban nyilvánul meg, hogy kiegészíti, aláfesti, életszerűvé teszi a tárgyalt korszakról más források megismerése révén alkotott képet, a mára homályba vesztett egykori mindennapok megannyi apró jelenségével, sőt a humor elemeivel színesítve, gazdagítva azt. Az újságok lapjain a kutató szinte az élet teljességével szembesülhet. Különösen az ún. vegyes tartalmú lapoknál van ez így (a *Somogy* is ilyen volt), amelyek gazdasággal, politikával, oktatással, bűnözéssel, irodalommal, kultúrával, a társasági élet cseményeivel egyaránt foglalkoztak – természetesen a bőven adagolt s szintén fontos ismereteket rejtő hirdetések mellett. „Az élet elemi erejű változásait az újságok tükrözik legelőször” – mondja Lisztes László.⁶

A Somogy a sajtó világában és a közéletben

A kiegyezés előtt indult *Somogy*, Roboz István Kaposváron szerkesztett hetilapja volt a somogyi újságírás első nagy és sikeres vállalkozása. Nemcsak azért érdemel megkülönböztetett figyelmet a korszak somogyi nyomdatermékei között, mert tulajdonképpen vele született meg a megye sajtója, hanem azért is, mert folyamatosan részt vett a közéletben, a helyi lapok gyorsan változó világában az állandóságot képviselve.

A vidéki újságírás lassan, de egyértelműen növekedő lehetőségeit és a fejlődési pályára állt megyeszékhely közéletét egyaránt jellemzi az a szerep, amelyet a lap és szerkesztőgárdája az elkövetkező évtizedekben magára vállalt. A *Somogy* szellemi síkon mintegy előkészítette, utóbb – a sajtó kettős funkciójának megfelelően – ösztönözte és tükrözte a folyamatot, melynek során ebben a megyében is tőkessé érett a gazdaság és polgárvá a társadalom.

A szerkesztő hamarosan éppen olyan jellegzetes szereplője lett Somogyország és főleg a megyeszékhely társadalmi életének, mint lapja a kultúra és a politika világának. Roboz István, a Kaposváron mindenkit ismerő és mindenki által ismert hírlapíró szívesen emlegette, hogy Pápán iskolatársa volt Petőfinek és Jókainak, s az íróval évtizedek múltán is ápolta a kapcsolatot. Az uralkodó 1879-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével, 1887-ben királyi tanácsosi címmel tüntette ki a szerkesztőt, jóllehet Roboz a szabadságharc idején Noszlopy Gáspár kormánybiztos titkáráként tevékenykedett Kaposváron, ráadásul egy 1849-ben papírra vetett „rebellis” művel érte el élete legnagyobb irodalmi sikerét. Az egész Magyarországon

ismert alkotás címe ez volt: *Kossuth imája a kápolnai csatában elesettek felett...* Legalábbis neki, a somogyi hírlapírónak tulajdonították a szerzőségét.⁷

Roboz István markáns egyéniség volt, ugyanakkor a vidéki magyar értelmiség tipikus képviselője: széles érdeklődésű somogyi polgár, mondhatni „lokálpatrióta világpolgár”. Ellentmondásos személyiség volt tehát, de vitathatatlannul nagy tehetségű újságíró, aki nemcsak szerkesztett, irányított, hanem maga is igen gyakran forgatta a tollat. Újságja élén állva egy fél évszázadon át nagy energiával – s bizonyos, hogy számos eredménnyel – szolgálta Kaposvár és Somogy megye társadalmának szellemi emelkedését, anyagi gyarapodását, a kornak megfelelő alkotmányos intézményrendszer kiépülését és működését.

A *Somogy*nak az a körülmény is emelte a színvonalát – és növelte a forrásértékét –, hogy több egyesület választotta hivatalos közlönyének, s a lap időről időre adatokat jelentetett meg – egyfajta ellenőrző szerepet magára vállalva – az adófizető polgárok pénzén fenntartott állami hivatalok ténykedéséről. Általában mérsékelt hangvételű, megbízható, a dualista rendszer közéletébe jól beilleszkedett orgánumnak tartották.

Roboz újságját azonban egy szubjektív körülmény tette és teszi igazán alkalmassá arra, hogy frissnek ható, a mindennapok léghőjét is érzékeltetni képes forrása legyen a korszak közéletének. Valószínűleg az volt a döntő mozzanat, hogy a szerkesztőség eleven érdeklődéssel fordult a változóban levő vidéki Magyarország sokarcú világa felé, hiszen vállalt politikai jellege mellett elsősorban mégis vegyes tartalmú hetilap maradt a *Somogy*. És munkatársai mindig szem előtt tartották, hogy a polgárosodásnak először a fejekben kell végbemennie... A *Somogy* legnagyobb érdeme talán az, hogy képet adott a rendelkezésre álló és a fejlődés legbiztosabb alapját képező szellemi municióról: a tollforgatók, tanítók, mérnökök, hivatalnokok, jogi és gazdasági szakemberek, az új iránt fogékony földművesek és iparosok szakértelméről, elképzeléseiről, munkájáról.

Jog és újságírás

A Kaposváron készült repertórium tárgyköre (jóllehet csupán a jogsértések, valamint a jogalkalmazás és a jogszolgáltatás megyei sajtóvisszhangja tartozik hozzá) egyáltalán nem szűkre szabott szeptét érinti a korabeli társadalom életének. A magyar intelligenciának és a politizáló nemesi rétegnek mindenkor kedvenc témája volt a jog, olyannyira, hogy a jogi kérdésekkel való foglalkozás már a meghatározó nemzeti tulajdonságok közé számított. A hagyományos jogtisztelet csak felerősödött azáltal, hogy a liberalizmus térhódítása idején az emberi szabadságjogok kultuszával találkozott, másrészt az 1867 utáni alkotmányos berendezkedés valóban megteremtette a lehetőségét annak, hogy a társadalmi, gazdasági vagy politikai problémák jogi köntösben jelentkezzenek.

A kérdéskört természetesen az is napirenden tartotta a lapban – tárgyalásának módját pedig biztosan szakszerűbbé tette –, hogy a *Somogy* rendelkezett a téma alapos elemzéséhez szükséges munkatársi gárdával. Múltja maga is arra ösztönözhatta Roboz Istvánt, hogy egy átlagos vegyes tartalmú hetilap szerkesztőjénél komolyabb figyelmet fordítson a közbiztonság alakulásával, valamint az igazságszolgáltatás rendszerének kiépülésével és működésével kapcsolatos kérdéseknek:

az 1850-es években ugyanis – noha ezt érthető okokból utóbb már nem szokta emlegetni – törvényszéki vizsgálóbíró volt Kaposváron.

De valódi jogász szakemberek is támogatták a lapot, mindenekelőtt a „Bukógáti” álnéven író Kozma Sándor kaposvári ügyvéd, 1867-től igazságügy-minisztériumi osztálytanácsos, akinek a pályája 1872 után – mivel a dualista Magyarország első királyi főügyésze lett – kétségtelenül a történelemmel találkozott. Ő és mások, az igazságszolgáltatás szervezetének különböző pozícióit elfoglaló, de egyaránt jól képzett jogászok írták azokat az elméleti igényű és értékű szakcikkeket, amelyek kiemelik a *Somogy*ot a közbiztonság és a bíraskodás kérdésével csak felületesen, mondhatni bulvárszinten foglalkozó lapok sorából.

A *Somogy* kormánypárti újság volt, ez azonban nem akadályozta meg, hogy a tudósítások kemény szavakkal ítéljék el, netán egyenesen kigúnyolják a bűnüldözők – a foglároknak is nevezett pandúrok, a fináncok, később a csendőrök, illetve a japosvári rendőrök – esetenként elégtelen működését. A „vegyes tartalom” sem jelentette azt, hogy egyes tárgykörök ne kaptak volna – időnként vagy állandóan – a többenél nagyobb súlyt a lapban. Ilyen terület volt a személy- és vagyonbiztonság sanyarú állapota vagy éppen hatásosabb védelme is. A dualista rendszer kiépítésével párhuzamosan egyre többször került napirendre a személy- és vagyonbiztonság kérdésköre, hiszen a polgári fejlődés zavartalanságának közismerten fontos garanciájáról volt szó. A közbiztonság megromlása újra meg újra témát, mégpedig nagy érdeklődésre számot tartó témát adott a *Somogy* munkatársainak.

A cikkek szereplői: betyárok, bírák, ügyvédek

A bűnnel és a bűnüldözéssel összefüggő kérdések persze azért is köthették le tartósan az újságírók figyelmét, mert a modernizáció ezen a téren valóban nagy változásokat hozott Magyarországon. A fordulat, az átalakulás ugyanis nem csak politikai síkon játszódott le ekkor a Monarchia keleti felén. Az igazságszolgáltatásban azáltal történt meg a rendszerváltozás, hogy a közigazgatást 1869-ben elválasztották a törvénykezéstől, s az 1870-es évek elején kiépült a számos lényeges elemében voltaképpen mindmáig működő bírói–ügyészi intézményhálózat.⁸ Ugyancsak az igazságügy reformjához tartozott, hogy az évtized közepén létrehozták a közjegyzői intézményt, s az ügyvédi kamarák is megalakultak. 1878-ban pedig megszületett, s két évre rá hatályba lépett az első magyar polgári büntető törvénykönyv: a Csemegi-kódex, a jogtudós Csemegi Károly modern, európai színvonalú alkotása.

Hasonlóképpen valódi rendszerváltozás ment végbe a fegyveres bűnüldöző testületek szervezetében, amikor a feudális vármegyei múlthoz kötődő „pandúrság” végre átadta a helyét a központilag irányított s elődjénél jóval hatékonyabb magyar királyi csendőrségnek. A tárgyalat időszakban a csendőrség életre hívása jelenti a közbiztonság szempontjából legfontosabb belső korszakhatárt. A Somogy megyét is magában foglaló VI. számú csendőrkerületet 1884. január 1-jén állították fel Székesfehérvár székhellyel.⁹ A katonailag szervezett, központilag irányított magyar királyi csendőrség valóban hatékonyabb védelmet biztosított a rablóbandák ellen, mint a sokat bírált pandúrintézmény.

S mindezzel párhuzamosan egyfajta „rendszerváltás” zajlott le a bűnözés területén is, amelynek eredményét – néprajztudóshoz méltó hasonlattal – ekképpen

fogalmazta meg a 20. század közepe táján Gönczi Ferenc: „A gatyás betyárokat napjainkban a nadrágos betyárok képviselik.”¹⁰

A repertórium által átfogott harmadfél évtized azért is különleges időszaka a bűnözés és bűnüldözés Somogy megyei eseménytörténetének, mert ekkor mutatkozott meg utoljára még hitelesnek tartott formájában a híres somogyi betyárvilág. Az 1868-ban feltűnt Juhász Andrást 1876–77-ben a kétes hírnevet és híres melléknevet szerzett Séta Pista követte a legendás somogyi betyárok sorában, 1887-ben pedig Oroszlán Pál rablási ingatták meg a közbiztonságot, valamint – legalábbis átmenetileg – a csendőrség önbizalmát. Ez a három zsvivány volt az utolsó „régí vágású” betyár a megyében – Oroszlán Pali betyárként szinte már irodalmi értelemben is anakronisztikus figurának tűnt. Az ő világuk lényegében egyszerre múlt el – és örökre – a pandúrvilággal.

Sok késői olvasó számára feltehetően a hírhedett haramiákról szóló közlemények a legérdekesebbek a *Somogy* írásai közül. A rablások és tűzharcok szemtanútól, résztvevőtől, sőt a betyárok áldozataitól (mint például az 1876-ban kifosztott németladi plébánostól) származó híradások, tudósítások szinte regénybe illő fordulatossággal, az olvasó figyelmét mindvégig ébren tartva idézik fel az eseményeket. Zsviványok és pandúr káplárok, szolgabírák és királyi biztosok mellett olyan „mikszáthi” alakok is meglevenednek a kortárs újság lapjain, mint a hajdani betyár koponyáját évtizedek óta kitakarítatlan szobájában őrizgető kaposvári kishivatalnok vagy a csárdájában rabló-pandúr összecsapást át- és túlélte kocsmáros. Különlegességet azonban nem egyedül a betyárhistóriák tartogatnak az olvasók számára. Ilyen lehet a leánykereskedők leleplezése, két vasúti hivatalnok „vadnyugati” pisztolypárbaja egy vidéki állomáson, az országgyűlési képviselő és a lapszerkesztő verekedése a kaposvári Korona fogadóban, de nem tűnik érdektelennek a gyűjtogatáson ért kaposvári tűzoltó esete sem...

A *Somogy* tudósításait azonban nem hatja át a romantika. Ezekben az írásokban a polgár hangja szólal már meg, azé az állampolgaré, akit dühít, ha a törvényes rendbe beilleszkedni nem akaró vagy nem tudó „elemek” megzavarják mindennapi életében és munkájában. A személy- és vagyonszorongás hiánya miatt érzett és kinyilvánított felháborodás elsősorban a nyugalomra vágyó és gyarapodni akaró vidéki középosztály érzelmeiről árulkodik. A *Somogy* olyan társadalmi csoportok véleményét fejezte ki, amelyek már (vagy még!) nem találták különösebben érdekesítőnek a somogyi betyárok kalandjait... „*Szép e népdal – értékelte a szerkesztőség 1868 szeptemberében az egyik betyárnótát, amelyet egyébként leköszöltek a lapban – csak az kár, hogy oly gazemberre költötték s dalolják, mint aminő Juhász Andris.*”

A *Somogy* írásai a vidéki Magyarország életének egy kétségkívül fontos, emberöltők sorsát meghatározó korszakáról szólnak. A jogi vagy kriminalisztikai vonatkozású cikkek révén ráadásul nem csupán az itt vázolt témák és események megismerésére nyílik lehetőség. A bűntettek és a bíraskodás sajtóvisszhangján keresztül színes, árnyalt képet lehet alkotni a dualizmus első évtizedeinek közgondolkodásáról, a vidéki társadalom és különösen az intelligencia életmódjáról, kultúrájáról, eszményeiről is. S a kérdés, hogy miként birkózott meg a feudális múlt és az önkényuralom örökségével egy többszörös rendszerváltozást átélő, polgárosodóban levő társadalom, esetleg ma is megszívlelhető, általános érvényű válaszokhoz vezethet el.

Téma, terület, korszak: az anyaggyűjtés határai

A repertórium szerkesztése során az anyag megrostálása jórészt annak eldöntését jelentette, hogy az adott sajtóközlemény tartalmaz-e a témába vágó információt. Ha igen, akkor már érdemes volt rá felhívni a figyelmet, tehát az anyagból tétel lett – a közlemény színvonalától és terjedelmétől függetlenül. Az anyaggyűjtés a vezércikkektől a színes híreken át a hirdetésekig a teljes sajtótermésre kiterjedt, hiszen évszázadosnál nagyobb távlatból és az egyéb források hiányos voltára való tekintettel minden adatnak jelentősége lehet. A válogatás eszköze ebben az esetben sokkal sűrűbb szövésű háló volt, mint a hírlap-repertóriumok többségénél; azaz a téma meghatározása, leszűkítése után nem a terjedelem további korlátozása, hanem a valamennyire is használható közlemények minél teljesebb körű begyűjtése volt a fő feladat. (Talán itt is megjegyezhető, hogy a tematikus szűkítés és a retrospektív megközelítés kombinációja – ez utóbbi megkönnyíti az egyes közlemények forrásértékének elbírálását – azért is előnyös, mert megadhatja a létjogosultságát a mélyebb, részletezőbb feltárásnak.)

Természetes szűkítést jelent, hogy a munka a tárgyában Somogy megyéhez köthető anyagot próbálja feltárni, országos vonatkozású cikkek leírását ezért csak akkor közli, ha azok megvilágíthatják a lap irányvonalát, azaz jellemezhetik a szerkesztőség szándékait.

A tematikus és földrajzi határvonalak meghúzásán kívül időbeli korlátokat is fel kellett állítani. A repertórium csak az első huszonöt évfolyamig, 1890-ig követi nyomon az 1866-ban indult *Somogy* összesen fél évszázados útját. Az 1916-ban megszűnt hetilap valamennyi évfolyamának felhasználását (ami egyébként magától értetődő megoldás lett volna) már az is megakadályozta, hogy a 20. század elejéről nem minden szám maradt az utókorra. Még komolyabb probléma, hogy az évtizedekig folyamatosan megjelenő és eleinte méltán nagy forrásértékűnek tartott újság színvonala az utolsó időkben jelentősen csökkent. Már születésétől kezdve mintegy a dualizmus vezérlő szellemét képviselte, s így kétségkívül magába építette ennek az általa olyannyira csodált és méltatott történelmi korszaknak néhány kevésbé előnyös jellemvonását is. Legfőképpen abban tükröződött ez, hogy a lap utóbb, a század vége felé, bár már nagy szükség lett volna rá, képtelen volt a határozott irányváltásra, a gyökeres szerkezeti és szellemi megújulásra.

Elsősorban tehát azért nem volt érdemes végigkövetni a lap útját – legalábbis egy sajtórepertórium összeállításának erejéig –, mert fennállásának vége felé lényegesen kevesebb új információval szolgált a kortársak és az utókor számára. 1915–16-ban már csak azért jelentették meg – ráadásul „több mint egy éven át a nyilvánosság teljes kizárásával”! –, hogy életben tartsák az agg szerkesztőt. Sajtótörténészek szerint ekkor már az olló volt a legfőbb szerkesztési eszköz.¹¹

Az 1890-es évszám mellett szól az is, hogy a történetírásban Tisza Kálmán miniszterelnöki működésének végét egyfajta korszakhatárnak tartják a dualizmuson belül, mivel nagyjából az ő kormányfősége alatt épült ki és szilárdult meg az új politikai rendszer. Ez a korszakolás sajtótörténeti munkáknál szintén bevált; dr. Paál László is alkalmazta a somogyi újságírás múltját feldolgozó, a helyi levéltári évkönyvben megjelent tanulmányaiban. Lényegesen hosszabb periódus sajtójának repertorizálása esetén ezenkívül az is előfordulhatott volna, hogy a „sokat marcolás” a munka áttekinthetőségének, használhatóságának rovására megy.

Szerkezet, felépítés

Bényei Miklós rámutat, hogy a repertóriumok háromféle módon tudnak megfelelni feladatuknak: a tények feltárásával, a mutatók rendszerével, valamint a bevezető tanulmányok és kiegészítő anyagok közrebecsátásával.¹² A jelen repertórium belső felépítése, tagolása is ezt az alapvetet próbálja érvényre juttatni.

A bevezetőt és a használati útmutatót követően maguk a tételek az írások megjelenésének időrendjében, folyamatos számozással sorakoznak egymás után: a kronologikus elv szerinti elrendezés azért látszott kézenfekvő megoldásnak, mert így valóban történeti nézőpontból és történeti szemlélettel lehet megközelíteni a tárgyalta témaköröket.¹³ S valószínűleg az a leginkább felhasználóbarát szerkesztési mód, ha a repertóriumok fő része áttekinthető, világos felépítésű, nincs túlbonyolítva. Az anyag több szempontú tartalmi feltárásának feladatát a földrajzi és a személynévmutató mellett itt is a tárgymutató kapta. (A tárgyszóalkotás egyik alapvető problémája az volt, hogy a jogi szaknyelv szabatos kifejezéseit össze kellett hangolni az újság szóhasználatával. Olyan esetekben, ahol ez az egyeztetés komolyabb gondot jelentett, a jogilag pontos terminológia utólagos erőltetése helyett általában a *Somogy* cikkeinek eredeti szövegére és közlésmódjára épült a tárgymutató.)

A mutatókat kronológia követi, amely hangsúlyozottan a hetilapban közölt információkra épül. Olyan eseményekre tehát nem tér ki, amelyeket esetleg mellőzött az újság, s amelyek így a repertóriumból is kimaradtak, s természetesen olyanokra sem, amelyek nem tűnnek fontosnak vagy jellemzőnek. A korszakról s a témáról szóló általános tájékoztatáson kívül elsősorban az a szerepe, hogy megkönnyítse az amúgy is kronologikus felépítésű repertórium használatát, s időbeli metszetet adva kiegészítse a tárgymutatót.

Akikhez a repertórium szól

Ennek a sajtórepertóriumnak a célja elsősorban az, hogy a *kutató helytörténészek* könnyebben és gyorsabban juthassanak hozzá egy olyan forrás információihoz, amelyet a választott témában úgyszólván lehetetlen mellőzni.

Ugyanakkor további felhasználói kört érdekelhet, hogy a *Somogy* cikk- és híranyaga esetenként regionális vagy országos nézőpontból is érdekes kérdéseket világít meg. (Ilyen például Kozma Sándor királyi főügyész tevékenysége, az 1883-as antiszemita zavargások problémája vagy maga a „somogyi betyárvilág”.) Azt a tényt, hogy a helytörténeti források feltárásának nem csak lokális jelentősége lehet, sokan leszögezték már. „Hiszen a helytörténet bizonyos esetekben megyetörténeté tágul, a megyetörténet pedig nagyon sok esetben országos vonatkozásokat hoz felszínre. És ilyen értelemben a helytörténet az országos történet egyik fontos kulcsa. A helytörténeti bibliográfiák jelentősége is ez. Mélyebben tárják fel az anyagot, és túlmutatva a helytörténeten az országos történet fontos forrásává válnak” – foglalta össze a lényegét Botka Ferenc.¹⁴

A *Somogy* közleményeinek felhasználásával készíthető dolgozatok mélysége és igényessége magától értetődően igen különböző lehet, hiszen azok a népszerűsítő jellegű, közművelődési célokat szolgáló anyaggyűjtéshez éppen úgy alapul szolgálhatnak, mint a valóban történeti módszerű és nyelvezetű, tehát tudományos kutató-

sokhoz. Gönczi Ferenc *A somogyi betyárvilág* c. könyvében (amely mindmáig a téma legfontosabb és legtöbbet idézett somogyi alpművének számít) szintén számtalanszor hagyatkozott és hivatkozott a *Somogy* c. hetilapra, még akkor is, amikor nem egyszerűen frappáns idézetekre, színes, olvasmányos tudósításokra, hanem a lényeges adatok összegyűjtésére, illetőleg pontosítására volt szüksége.

A két lehetséges felhasználói csoport – a történészek és az amatőrök – között azonban nem célszerű éles határvonalat húzni. Sokszor éppen az „érdekes” témák hozzák közel a történelemhez, a helytörténethez, s ösztönzik alaposabb ismeretek megszerzésére a csupán szórakozni vágyó olvasót. A betyártörténetek is a helyi közigazgatás, illetve a központi államgépezet működésének, valamint az ország és a vármegye társadalmi–politikai viszonyainak ismeretében élvezhetőek. érthetőek igazán. S ha csak annyit ér el a repertóriumszerkesztő, hogy a további tájékozódásra teremt igényt és alkalmat, talán már akkor sem tekintheti munkáját feleslegesnek.

JEGYZETEK

- 1 *Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Helyismereti tanácskozások.* Összeáll. és szerk. Vajda Kornél. Budapest : Népművelési Prop. Iroda, 1976. 76. p. (Helyismereti kutatók kézikönyvei)
- 2 Bényei Miklós: *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban.* Nyíregyháza : Bessenyei Gy. K., 1994. 90–91. p.
- 3 Uo. 97. p.
- 4 *Sajtóbibliográfiák...* 29. p.
- 5 Uo. 94., 74. p.
- 6 *Sajtóbibliográfiák...* 93. p.
- 7 Laczkó András: Pályaképvázlat Roboz Istvánról. = *Somogy megye múltjából.* Szerk. Kanyar József. Kaposvár : S. M. Levéltár, 1979. 231. p. (Levéltári évkönyv, 10.)
- 8 Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története.* Debrecen : Multiplex Media – Debrecen U. P., 1997. 117–131. p.
- 9 Csapó Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története, 1881–1914.* Pécs : Pro Pannónia, 1999. 28–29. p. (Pannónia könyvek)
- 10 Gönczi Ferenc: *A somogyi betyárvilág.* Kaposvár : Gönczi F., 1944. 175. p.
- 11 Paál László: *Somogy megye sajtója, 1891–1918.* (Második közlemény.) = *Somogy megye múltjából.* Szerk. Szili Ferenc. Kaposvár : S. M. Levéltár, 1996. 176. p. (Levéltári évkönyv, 27.)
- 12 *Sajtóbibliográfiák...* 66. p.
- 13 Kertész Gyula: *A bibliográfiák készítésének elméleti és módszertani kérdései.* = *Bibliográfiai tanulmányok.* Írta Horváth Tibor et al. Budapest : OSZK KMK, 1978. 220. p.
- 14 *Sajtóbibliográfiák...* 33. p.

Nagy Zoltán